

LÁZÁR ISTVÁN DÁVID

KÍSÉRLET A RÓMAI COLLEGIUM HUNGARICUM
MEGALAPÍTÁSÁRA (1578-1579)

XIII. Gergely pápa 1573-ban alapította meg Rómában az új Német Kollégiumot, 1575-ben az Angol Kollégiumot, 1577-ben pedig a Görög Kollégiumot. Célja ezzel valószínűleg az volt, hogy minél több művelt egyházi személyt sorakoztasson fel a reformáció terjedésével szemben. A Collegium Hungaricum megalapításának gondolatát Szántó István¹ vetette fel először 1578-ban, s létrehozásán igen sokat fáradozott.²

1574. szeptember 23-án írott levelében³ a jezsuita rend generálisa⁴ a bécsi tartományfőnöktől⁵ azt kéri, hogy egy magyar atyát küldjön Rómába; a jubileumi évben (1575) ugyanis szükség lesz magyar gyóntatóra. Válaszlevelében⁶ a tartományfőnök megírja, hogy Szántó Istvánt jelölte ki a feladatra, aki rövidesen el is indult Rómába, s az év végén megérkezett.⁷ Szántó úgy gondolta, hogy csupán a jubileumi évet tölti itt,⁸ hiszen már korábban ígéretet tett Báthori Istvánnak, hogy Erdélybe megy, hogy ott az alapítandó jezsuita iskolában tanítson. Ezt az ígéretét azonban csak 1580-ban válthatja be. Az előző két évben ugyanis mindent megtesz annak érdekében, hogy létrejöjjön Rómában a Collegium Hungaricum.

1578 márciusában szerkeszti Szántó a *De Collegio Hungarico in urbe excitando libellus*⁹ című iratot, amelyet átad Santori,¹⁰ és Gallio¹¹ kardinálisoknak a célból, hogy a pápánál járjanak közbe érdekében, s támogassák a kollégium megalapításának tervét. Ebben az iratban már megtalálható annak a gondolatmenetnek, érvrendszernek a váza, melyet Szántó a későbbiekben mindvégig használ. Ennek főbb pontjai a következők: 1. Magyarország mindig az egész kereszténység védőbástyája volt; királyai hűek voltak a katolikus hithez. 2. Magyarország romlása 1526-ban kezdődött: egyrészt a főurak széthúzása következtében a "test romlása", másrészt a reformáció terjedése következtében a "lelki élet romlása". 3. Magyarország-

nak elsősorban lelki segítségre van szüksége; a reformációt terjesztő tanult prédikátorokkal szemben ugyanis csak jól képzett katolikus papok állják meg a helyüket, ezekből azonban nagyon kevés van. 4. Rómában a Collegium Germanicumhoz hasonlóan Collegium Hungaricumot kellene létrehozni, hogy elegendő pap álljon rendelkezésre a reformáció visszaszorításához. 5. A Collegium Hungaricum megalapításának nincs akadálya, hiszen a magyaroknak Rómában több épület van tulajdonukban, s javadalmakkal is bírnak. 6. A Monte Coeliön lévő rendház lenne a legalkalmasabb a Collegium Hungaricum számára, ahol most idegen nemzetiségű, pálos szerzetesek élnek; eltávolításuk nagy haszonnal járna, mivel erkölcstelen életmódjukkal rossz példát mutatnak a világi embereknek, s így az egész kereszténységnek kárt okoznak.

Néhány szót kell ejtenünk Szántó németellenességéről is, mely már ebben az iratban is megmutatkozik. Kéri ugyanis a pápát, hogy az alapítandó kollégiumba csak magyar nemzetiségűeket vegyenek fel, mivel a magyarok nem szeretnek idegenekkel együtt lakni, s "különösen a németektől borzadnak".¹² Szántó németellenességére nem tudok teljesen kielégítő magyarázatot adni. Elsődleges oka valószínűleg politikai hovatartozása lehetett. Ő ugyanis Báthori István pártfogoltja,¹³ s ebből következően a lengyel királyt minden támadással, intrikával szemben védi a pápai udvarban. Ezek az intrikák, híresztelések elsősorban a császári udvarból indultak ki, mivel Báthori legfőbb ellenfele a lengyel korona elnyerésében éppen a császár volt. Szerepet játszhatott Szántó németellenességében mély hazaszeretete is; erről egy helyen így ír: "a hazaszeretetnél a halandó ember számára semmi sem lehet kedvesebb életében".¹⁴ Fájjalja Magyarország romlását, melynek legfőbb oka véleménye szerint a főurak száthúzása. A Mohács után kialakult helyzetért ugyanolyan mértékben felelősnek tartja a császárt is, mint Szapolyait. Végül elképzelhető, hogy személyes rossz tapasztalatai is táplálták ezt az érzését. Tanulóéveinek egy részét a Collegium Germanicumban töltötte, s elképzelhető, hogy nem állt a legjobb viszonyban tanáraival, diáktársaival (egyedüli magyar diák volt a kollégiumban!) - ez azonban pusztán feltételezés, forrásokkal nem tudom igazolni.

A **Libellus** fogadtatásáról a **Historiában**¹⁵ találunk utalást. Itt megemlíti Szántó, hogy miután emlékiratát előterjesztették a pápának, Farnese kardinális,¹⁶ a rendház protektora "hevesen ellenezte a [pálos] barátok elűzését". Így a Collegium Hungaricum ügye megrekedt, melyet Szántó elbeszélése szerint véletlen találkozása Orsini bíborossal mozdít-

totta ki a holtpontról.¹⁷ Hogy valóban így történt-e, nem biztos, mindenesetre Szántó 1578 novemberében levelet ír Orsininek,¹⁸ melyben kéri, hogy támogassa a kollégium alapításának tervét, s e kérésének jogosságát a fentebb említett érvekkel támasztja alá.

Minden bizonnyal kedvező hírek hatására írta meg 1578 végén, 1579 elején a *De Collegio Hungarico in urbe erigendo oratiot*,¹⁹ ami tulajdonképpen a *Libellus* alaposan kibővített változata. Rendkívül hosszasan értekezik Magyarország természeti gazdagságáról, lakóinak kegyességéről.²⁰ Mindezekről eltúlzott képet fest; kimondatlanul is érezzük az alapgondolatot: "extra Hungariam non est vita." Részletesen beszél a Magyarországon termő különféle borokról, gyümölcsökről, a vadak és a háziállatok tömegéről. Szinte katalógusszerűen ismerteti a gyógyfürdőket, a sós forrásokat, a tavakat, a hegyekben található különféle ásványokat. Külön bekezdést szentel minden egyes nagyobb folyónak, s a bennük található halfajták leírásának. Egy mondatban összefoglalva: az olvasónak olyan képet nyújt, hogy azt hiheti, Magyarország mindenben bővelkedik, s lakói dúskálnak a javakban. S nemcsak hogy bővelkedik a javakban, hanem emellett "mind a mai napig az egész kereszténység védőbástyája".²¹ Szerzőnk elősorolja ezután a nagy királyokat (külön kiemelve Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás tevékenységét), akik mindannyian a keresztény Európát védték a törökökkel szemben, majd - áttérve Magyarország romlásának elbeszélésére - szól a Dózsa féle parasztháborúról, a mohácsi vészről, az erdélyi fejedelemség kialakulásáról. Felemlíti az ország kettős fenyegetettségét: egyfelől a törökök, másfelől pedig az eretnekség (értsd: reformáció) terjedése. Hogy legalább ez utóbbi ellen eredményes legyen a küzdelem, kéri a pápa segítségét, támogatását a Collegium Hungaricum megalapításához. Innen tulajdonképpen már a *Libellus*ból megismert gondolatmenetet folytatja Szántó. A különbség - a terjedelmen kívül - mindössze annyi, hogy az *Oratio*ban több dicsérő szó hangzik el a pápáról; az érrendszer felépítése azonban nem változik, esetleg az argumentumok példanyagát bővíti.

1579. március 1-én kelt XIII. Gergely pápa bullája a Collegium Hungaricum megalapításáról.²² Maga a pápa a határozatot már korábban meghozta,²³ de a kollégium létrehozása, különösen az épület birtokbavétele körül több probléma is felmerült, s a datarius ezért késlekedett a bulla megszövegezésével. Úgy tűnik tehát, hogy a kardinálisok támogatása, valamint az *Oratio* elérték céljukat; s hogy ez utóbbi mennyire nagyhatású

volt, mutatja az a tény, hogy az alapító bulla szövegében az indoklás szinte teljesen megegyezik azzal, amit Szántó emlékirataiban olvashatunk.

Az alapító bulla kibocsátása azonban nem jelentette azt, hogy minden akadály elhárult. Bizonyítja ezt az is, hogy Szántó csak júliusban látta elérkezettnek az időt arra, hogy megírja az alapítás történetét.²⁴

A **Historiában** Szántó elbeszéli a kollégium létrejöttének körülményeit, az ügyet ért támadásokat, valamint köszönetet mond támogatóinak. Megtudjuk, hogy az alapítás elhatározása után XIII. Gergely négy bíborost bízott meg a Collegium Hungaricum protektorának tisztségével.²⁵ Az iskola beindításával kapcsolatos problémák komolyságát jelzi az is, hogy a protektorok több, a kollégium fennmaradásának esélyeire vonatkozó kérdést tettek fel Szántónak; ő azonban ezeket szárnyaló ékesszólással megválaszolja, eloszlatja kétségeiket.²⁶

A bulla kibocsátása előtt és után a Monte Coelio-n élő pálos szerzetesek több kísérletet tettek arra, hogy meghiúsítsák Szántó törekvéseit; ezekről is bőven és heves hangon szól szerzőnk. Minden nehézség ellenére végre elérkezik a nagy nap, május 28-a. Speciano²⁷ a pápa megbízásából felolvassa a rendházban az alapító bullát, a pálosok kénytelenek eltávozni, s a magyarok birtokba vehetik az épületet. A rektor F. Torres²⁸ lesz. Ezután sem szűnnek meg a nehézségek, de Szántó júliusban már úgy véli, hogy a kollégiumnak eredményes tevékenységéhez csupán tanulókra van szüksége; ezt pedig biztosítottnak látja. Munkája végén szerzőnk köszönetet mond mindazoknak, akik elősegítették a Collegium Hungaricum létrejöttét, nem feledkezve meg saját érdemeiről sem: "a magyar gyóntató mindenkinél többet fáradozott e munka során."²⁹

Minden derülátása ellenére a műben megtalálhatjuk Szántó kétségeit is, melyeket ő maga csak mint a múltban előfordult problémákat említ ugyan, ám ezek a Collegium Hungaricum fennállásának rövid ideje alatt folyamatosan megvoltak. A pálosok két tiltakozó iratot szerkesztettek 1579 februárjában,³⁰ s ezek közül egyiket a pápának, a másikat Sirleto³¹ bíborosnak nyújtották be. Jóllehet ezeket Szántó megcáfolja a már ismert érvekkel,³² ők azonban megszerzik támogatójuknak Draskovics György győri püspököt, aki levelet³³ ír érdekükben a bécsi nunciushoz.³⁴ Erről tudomást szerez Szántó és 1579. április 20-án kelt levelében "informálja" a püspököt a helyzetről.³⁵

A pálosok elűzése a rendházból mindenesetre meglehetősen kellemtelen feledat lehetett mindenki számára. Ez is magyarázhatja azt, hogy a

bulla kibocsátása után csaknem két hónap telik el, míg végrehajtják a kiűzésről szóló határozatot. Hogy ez valóban árthatott a jezsuita rendnek - Szántó elgondolásával ellentétben -, az is bizonyítja, hogy a generális március-április folyamán megtiltott mindenféle tárgyalást, vitát a Collegium Hungaricumról.³⁶ Ezt minden bizonnyal azért tette, mivel a pápa őt bízta meg a rektor személyének kiejtésével; s minthogy az indulatok kétségkívül magasra csaptak a kollégium alapítása körül, a generális e radikális intézkedésével nyugodtabb helyzetet kívánt teremteni, hogy feladatát körültekintően végezhesse el.

A Collegium Hungaricum legfőbb gondja - bár ezt Szántó soha nem vallja be - a tanulók csekély száma volt. Május 28-án mindössze 5 magyar költözik be, s köztük csak három ifjú, Baranyai Balázs, Kondi Benedek és Usali Miklós érkezett tanulás céljából Rómába. Ezt a tényt szerzőnk figyelmen kívül hagyja. Hogy mennyire fontos feladat volt a tanulók számának növelése, igazolja Gallio és a bécsi nuncius közötti levélváltás³⁷ 1579 augusztusában-szeptemberében. A nuncius először néhány ifjú Rómába küldését ígéri, azonban későbbi levelében már arról számol be, hogy a jelentkezők visszaléptek.

A fenti okok vezettek végső soron a Collegium Hungaricum és a Germanicum egyesítéséhez. Ennek gondolatát először Morone³⁸ kardinális veti fel 1579. augusztus 15-én kelt, a pápához intézett iratában.³⁹ Indokul felhossa azokat a nehézségeket, melyek a külön Collegium Hungaricum vezetését, ellátását akadályoznák, s az előnyöket, melyek az egyesítésből következnének.

A pápa augusztus 26-án elhatározza a Collegium Hungaricum és a Germanicum egyesítését. Szántó szeptember 1-én Morone kardinálishoz írott levelében⁴⁰ tíz érvet sorol fel, melyek az egyesítés ellen szólnak, ám nem jár sikerrel. Szeptember 3-án ugyanis közlik vele, hogy semmit sem tehet a kollégium érdekében, kiátkozás terhe alatt. Ez nagyon megrendíti szerzőnket. *Historia unionis Collegii Hungarici cum Germanico*⁴¹ című művében szomorúan tudósít a határozatról, s elénk tárja érzéseit. Hallgatásra kényszerítve a hozzá forduló magyar tanulóknak nem tud semmi hasznos tanácsot adni. Úgy tűnik azonban, hogy belenyugszik a pápa határozatába, ugyanis ő maga javasolja később Baranyai Balázsnak, hogy lépjen be a Collegium Germanicumba.⁴² Bánata azonban nem csökken, s bár nem érti meg a pápa határozatának okait, lelkiismeretfurdalást érez, s megpróbálja kiengeztetni a Szentatyát.⁴³ Ezt el is éri; a pápa megbocsát, november 29-én fogadja Szántót, s feloldja tilalmát.⁴⁴

Szerzőnk a Collegium Hungaricum megszüntetését, illetve a Germanicummal való egybeolvasztását ellenségei rosszindulatú ravaszkodása következményének véli. Nem hajlandó belátni az indokokat, melyek a pápát az egyesítésre készítették. Úgy utazik el Erdélybe, hogy a magyar nemzetet és saját személyén esett igazságtalanságként ítéli meg a pápa cselekedetét.

A kollégium történetének utolsó felvonása már Szántó elutazása után zajlik le. XIII. Gergely a következő év tavaszán határoz véglegesen a két kollégium egyesítéséről. 1580. április 12-én bocsátja ki az erről szóló bullát,⁴⁵ melynek legfőbb pontja az, hogy a Collegium Germanicum Hungaricumban mindig kell 12 helyet biztosítani a magyar nemzetiségű tanulók számára.

Kétségtelen, hogy egy önálló Collegium Hungaricum sokkal nagyobb mértékben mozdította volna elő az ellenreformáció ügyét Magyarországon, azonban 1579-ben ehhez - mint láttuk - nem voltak meg a szükséges feltételek; elsősorban a tanulók hiányoztak. A későbbiekben - különösen Pázmány Péter idejében - több magyarországi katolikus főember került ki az egyesített Collegium Germanicum Hungaricumából.⁴⁶

Jegyzetek

1. Szántó (Arator) István tevékenységének rövid összefoglalását adja Benda Kálmán in **Giovanni Argenti jelentései magyar ügyekről (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez - 7. kötet. 223-225.)**
2. Szántónak a Collegium Hungaricum megalapítása érdekében végzett tevékenységét legalaposabban következő műveiből ismerhetjük meg:
  - **De Collegio Hungarico in urbe excitando libellus**
  - **De Collegio Hungarico in urbe erigendo oratio**
  - **Historia foundationis Collegii Hungarici in urbe**
  - **Historia unionis Collegii Hungarici cum Germanico**E művek szövegének kiadása: **Monumenta Historica Societatis Jesu** vol. 101. **Monumenta Antiquae Hungariae I.** (Róma, 1965.) ed. Lukács László (a továbbiakban rövidítve: **MAH I.**)
3. **MAH I.** 444-445.
4. E. Mercurian

5. L. Maggio
6. MAH I. 456-457. (A levél 1574. október 22-én íródott.)
7. MAH I. 474.
8. Szántó Báthori Istvánhoz írott levelében. (MAH I. 527-531.)
9. MAH I. 637-647.
10. Iulius Antonius Santori (1532-1602)
11. Ptolomaeus Gallio (1526-1607)
12. Ungari ... praesertim a germanis ... abhorrent. (MAH I: 647.)
13. Itt kell megemlítenünk azt a figyelemreméltó mozzanatot, hogy Szántó nem tájékoztatja kollégiumalapítási erőfeszítéseiről a lengyel királyt, és ő sem tesz említést erről, noha biztosra vehetjük, hogy értesült róla. A források hiányában erre nem tudok magyarázatot adni, hiszen Báthori Istvánnak volt kapcsolata itáliai egyetemmel; nem csupán unokaöccse tanult néhány évvel korábban Padovában, hanem 1578-ból is van adatunk a kapcsolatra. (ld. Veress E., *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221-1864. - Olaszországi Magyar Emlékek III.* Bp., 1941. 203-204, 205.) Nehezen képzelhető el, hogy éppen Báthori, akinek messzire tekintő iskolaalapítási tervei voltak, ellenezte volna Szántó terveit.
14. ...amor ... patriae, qua nihil homini in hac vita mortali debet esse charius. (MAH I. 701.)
15. Teljes címe: *Historia Seminarii Ungarici conscripta per Stephanum Aratorem Pannonium anno 1579 mense iulio; ex qua Lector Candide, dilucide poteris cognoscere, quo tempore, quomodo et per quos Collegium Ungaricum habuerit originem et progressum, quos item sustinuerit persecutores et adversarios* (MAH I. 907-947.)
16. Alexander Farnese (?-1589)
17. MAH I. 911. - Fulvius Orsini (1529-1600)
18. MAH I. 683-695.
19. Teljes címe: *Ad Sanctissimum Dominum Nostrum Gregorium XIII, pontificem maximum de statu totius Pannoniae et seminario seu collegio ungarico in Urbe excitando oratio* (MAH I 698-757.)
20. "Inter florentissima et opulentissima totius Europae regna nullum est, Pater Sancte, quocum non possit facile Hungaria contendere sive regionis antiquitate, sive multitudine castrorum, urbium et provinciarum, sive aeris salubritate, sive fontium et thermarum

diversitate, sive camporum fertilitate agrorumque faecunditate, sive montium, vitium, vini ac metallorum omnis generis copia et varietate; sive fluminum, piscium, lacuum, pecorum, armentorum, volatilium et ferarum abundantia; sive rerum quarumcunque aliarum ad usum hominum necessarium ubertate; sive denique populi pietate, ducum prudentia, militum fortitudine, rerumque bellicarum pericia et regum sapientia vitaeque integritate. (MAH I. 703.) - Tulajdonképpen ezt a körmondatot fejti ki Szántó az **Oratio** első felében.

21. ...usque in praesentem diem perpetuum Hungaria fuit totius christianitatis per Europam propugnaculum. - (MAH I. 715.)
22. MAH I. 791-798.
23. Január 24-én (MAH I. 915.)
24. Ld. 14. jegyzet. - A **Historiát** részletesen ismerteti Fraknói Vilmos, (**A római magyar seminarium története** Katholikus Szemle 26. (1912) 444-453, 562-580.
25. Ezek: - Ioannes Morone (1509-1580)
- Iacobus Savelli (?-1587)
- Ptolomaeius Gallio (ld. 11. jegyzet)
- Iulius Antonius Santori (ld. a 10. jegyzetet)
26. Ld. Szántó levele Santori kardinálishoz 1579. január 27-én. (MAH I. 762-767.)
27. Caesar Speciano (1539-1607)
28. Franciscus Torres (1504-1584)
29. ...paenitentarius ungaricus ... plus caeteris omnibus in hoc negotio (laboravit) (MAH I. 946.)
30. MAH I. 772-775, 775-778.
31. Guliemus Sirleto (1514-1585)
32. Szántó levele Santori kardinálishoz 1579. február 27-én. (MAH I. 780-790.)
33. Draskovics György levele 1579. március 8-án kelt. (MAH I. 804-807.)
34. Horatius Malaspina (?-1582)
35. MAH I. 816-819.
36. MAH I. 923.
37. Gallio levele Malaspina-hoz 1579. augusztus 8-án. (MAH I. 948.) - Malaspina levele Galliohoz 1579. szeptember 7-én. (MAH I. 964-965.) - Gallio levele Malaspina-hoz 1579. október 3-án. (MAH

I. 972-973.) - Malaspina levele Galliohoz 1579. október 27-én
(MAH I. 975.)

38. Ld. a 24. jegyzetet

39. MAH I. 950-954.

40. MAH I. 960-963.

41. Ez tulajdonképpen a **Historia** zárófejezete. (MAH I. 987-97.)

42. A Collegium Germanicumba 1579 folyamán 5 magyar diák iratkozott be:

Bereck Dániel szeptember 15-én (szeptember 11-én érkezett Rómába),

Hármas László szeptember 15-én (szeptember 11 után érkezett Rómába), Baranyai Balázs szeptember 16-án, Kundli (Szántónál: Kondi)

Benedek október 6-án, Smugger János december 3-án, (Veress E, **A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulói-nak anyakönyve és iratai I. Anyakönyv 1559-1917. - Fontes Rerum Hungaricum Tom. II. Budapest, 1917. 2.)**

43. Szántó levele a pápához 1579. novemberében. (MAH I. 983-985.)

44. MAH I. 997.

45. **Monumenta Historica Societatis Jesu** vol. 112. Monumenta Antiquae Hungariae II. (Róma, 1976.) ed. Lukács László 51-55.

46. Ld. Bitskey István, **Pázmány Péter és a Római Collegium Germanicum Hungaricum** (in *Studia Litteraria XXIII.* Debrecen, 1985. 29-40.)